

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 7

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 10

Видавництво М.П. Коць
Київ – Нью-Йорк
2002

відомості від ще одного їхнього брата – Василя Васильовича Марковича (у 1861–1864 рр. – лісничого-ревізора Вологодської губернії), з яким близько познайомився у 1863 р., перебуваючи на засланні у Вологді (жив у його родині)¹². Відтак, на мою думку, немає підстав піддавати сумніву і його свідчення.

Отже, викладені матеріали цілком підтверджують висновок В.Міяковського та упорядників тритомника “Кирило-Мефодіївське товариство” про належність статті “Краткое географическое обозрение края, населенного южнорусским (украинским или малороссийским) народом” перу Івана Васильовича Марковича, який на час видання “Основи” був полковником, “офицером Николаевской академии Генерального штаба для начальствования над образуемыми в оной офицерами”¹³.

Віктор Дудко (Київ)

¹² Див.: *Маркович Д.* З давнього минулого: Про Олександра Яковича Кониського // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Т.15. – №7/8. – С.256–260.

¹³ *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. – К., 1912. – Т.3. – С.418. Також див.: *Венгеров С.А.* Источники словаря русских писателей. – Петроград, 1917. – Т.4. – С.176; *Листи Марка Вовчка: У 2-х тт.* – К., 1984. – Т.2. – С.269.

ПРО ПОХОДЖЕННЯ ОДНОГО РУКОПISУ ЮЗЕФА-ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО У КИЇВСЬКОМУ ЗІБРАННІ: ПЕРЕКЛАД “БОЖЕСТВЕННОЇ КОМЕДІЇ” ДАНТЕ

У виданому 1998 року Львівською науковою бібліотекою ім. В.Стефаніка НАН України збірнику наукових праць вміщено нову статтю відомого літературознавця-полоніста Володимира Василенка, присвячену автографам Юзефа-Ігнація Крашевського (1812–1887) в українських архівних зібраннях¹. У ній автор уже вкотре порушує питання про походження рукопису перекладу “Божественної комедії” Данте, виконаного польським письменником, що зберігається у фондах Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України². Він доходить висновку, що кількарічні студії не внесли повної ясності в цей аспект вивчення літературної

¹ *Василенко В.* Автографи Ю.І.Крашевського в зібраннях ЛНБ як складова частина виявленої української крашевськіани // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20–21 вересня 1996 року. – Львів, 1999. – С.230–252. Список попередніх публікацій автора з теми дослідження див. у його книжці: *Wasylenko W.* Polskie losy Dantego w wieku XIX: Prolegomena do “zaginionego” tłumaczenia “Boskiej Komedii”, dokonanego przez J.I.Kraszewskiego. – Poznań, 1993. – S.36. Див. також: *Василенко В.Н.* Киевские источники рукописных материалов Ю.И.Крашевского // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1994. – Вип.2. – С.85–96; *Wasylenko W.* Wciąż jeszcze nie znany Kraszewski // Przegląd Wschodni. – 1992/1993. – Т.ІІ. – №2. – S.289–325; *idem.* Józef Ignacy Kraszewski. Ukraińska konstelacja autografów i rysunków // *Wasylenko W.* Ukraińskim tropem polskich pisarzy XIX i XX w. – Poznań, 1996. – S.70–100; *Василенко В.Н.* Пролог к “утраченному” переводу Ю.И.Крашевского “Божественной комедии” // Дантовские чтения. 1995. – М., 1996. – С.42–68.

² Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. – Ф.40. – Од.зб.7.

пам'ятки; в історії рукопису, за його словами, “залишилось місце для певних все ще не розгаданих загадок”³.

Для В.Василенка, як і для польських дослідників, сліди перекладу губляться наприкінці 80-х років XIX ст., коли по смерті письменника неопублікований рукопис успадкував його син Франтішек Крашевський (1843–1927). У полі зору українського полоніста автограф Крашевського опинився після майже столітньої перерви – наприкінці 1980-х років; на той час документ уже перебував у відділі рукописів Інституту літератури. “Як він туди потрапив, де був весь час, чії руки його дбайливо переховували?” – запитує автор статті і з жалем констатує: “Ні на одне з цих питань відповіді поки що немає”⁴.

Білі плями в історії рукопису В.Василенко заповнює погано вмотивованими гіпотезами. Так, він висуває невиправдано ризиковане припущення про можливу причетність Івана Франка до долі перекладу: Франко нібито міг отримати доступ до автографа Крашевського через Михайла Павлика, який, як відомо, після смерті Крашевського впорядковував бібліотеку письменника і працював з матеріалами його архіву⁵.

Насправді доля рукопису “Божественної комедії” в перекладі Ю.-І.Крашевського складалася інакше. Протягом чотирьох десятиліть рукопис перебував у власності Франтішка Крашевського в його маєтку в с. Пеньках Старокостянтинівського повіту Волинської губернії (поблизу теперішнього смт Грицева Шепетівського району Хмельницької обл.), про що свідчить, зокрема, датований 1924 р. (і не помічений В.Василенком) запис власника на горішньому форзаці рукопису. Після смерті господаря у 1927 р. Шепетівська окружна інспектура народної освіти відрядила до с. Пеньків спеціальну експедицію. Її учасники вивезли з маєтку Ф.Крашевського книжки з батьківської бібліотеки, численні малюнки й рукописи (серед яких був і переклад “Божественної комедії”), тим самим врятувавши цінні матеріали від загибелі. У жовтні 1928 р. принаймні якусь частину реліквій родини Крашевських Шепетівська ОкрІНО передала на постійне зберігання до відділу рукописів Науково-дослідного Інституту Тараса Шевченка у Харкові. Передачу було засвідчено актом, датованим 29 жовтня і складеним у двох примірниках, з яких перший призначався для шепетівських освітян, а другий – для відділового архіву. Під обома примірниками стояли підписи працівника Шепетівської ОкрІНО В.Митрофанова та вченого секретаря Інституту Ієремії Айзенштока.

Як відомо, архів відділу рукописів Інституту Тараса Шевченка за перші сім років діяльності (1926–1933) тривалий час вважався втраченим, і лише нещодавно

³ *Василенко В.* Автографи Ю.І.Крашевського в зібраннях ЛНБ як складова частина виявленої української крашевськіани. – С.244. Порівн. у згаданій книжці того ж автора: «“Хоч як парадоксально, досі невідомо, хто і в який спосіб зберіг цей рукопис. Коли його минуле (за життя письменника. – С.3.) якось щастить простежити або бодай реконструювати, то його перипетії протягом останніх ста років залишаються суцільною “білою плямою”» (*Wasylenko W.* Polskie losy Dantego w wieku XIX... – S.30).

⁴ *Василенко В.* Автографи Ю.І.Крашевського в зібраннях ЛНБ як складова частина виявленої української крашевськіани. – С.246.

⁵ В обережнішій формі це припущення зустрічаємо й у збірці статей В.Василенка за 1996 р.: “Участь Франка у збереженні цих матеріалів [?!] дуже ймовірна, але її поки що не потверджено” (*Wasylenko W.* Józef Ignacy Kraszewski. Ukraińska konstelacja autografów i rysunków. – S.142).

його було віднайдено у фондах Національного музею Тараса Шевченка⁶. Проте архівні справи за 1926–1928 рр. збережено незадовільно, і акта передачі матеріалів Крашевського серед них немає. На щастя, у 1994 р. автор цих рядків виявив другий примірник акта серед незаінвентаризованих документів відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури у складі тематичного фонду матеріалів західноєвропейських письменників. Ймовірно, ще перед приходом у 1941 р. нацистів два аркуші пожовклого паперу було вкладено кимось із працівників Інституту до т.зв. альбому Кароліни Собанської (колекція автографів діячів французької культури 30 – 50-х років XIX ст.) і в такий спосіб вони уникли загибелі. Цей документ є ключовим джерелом до історії рукописів Крашевського, що належать Інституту. Подаю його текст у повному обсязі:

“Акт.

Жовтня 29 року 1928 ми, представник Шепетівського ОкрІНО Митрофанів В.Н. і вчений секретар Науково-дослідного Інституту Тараса Шевченка в Харкові Айзеншток І.Я., склали цього акта в тім, що перший здав, а другий прийняв рукописи та малюнки Й.Крашевського, а саме: 1) “*Liber gentis Chamii*” (619 стор.) в оправі, при ній сім малюнків пером; 2) переклад польською мовою “*Божествен.[ної] комедії*” Данте – 1 оправлений нумерований (тут: непагінований. – С.З.) зшиток і 14 окремих карток і 1 малюнок олівцем; 3) “*Dziennik podróży wodnej w r. 1818*”, оправлений зшиток, 180 сторінок; 4) альбом малюнків олівцем нумерований; 5) уривок з рукопису на 7 картках; 6) 1 альбом малюнків пером та сепією неоправлений – 21 картка; 7) 2 книжки, друкованих польською мовою; 8) 109 малюнків на окремих картках; 9) зшиток під назвою “*Chaos*” на 10 картках; 10) альбом малюнків олівцем на 10 картках (картка перша попсована); 11) дві світлини; 12) два малюнки на окремих карточках.

Інститут Тараса Шевченка зобов’язується надіслати Шепетівському ОкрІНО докладний опис переданих матеріалів.

Речі здав: «В.Митрофанів».

Речі прийняв: «І.Айзеншток»⁷.

Усі перелічені в акті документи сьогодні входять до складу фонду 40 (“Матеріали західноєвропейських письменників”) відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України⁸.

Наприкінці 1920-х років над упорядкуванням матеріалів Крашевського в Інституті Тараса Шевченка працював завідувач наукової бібліотеки Інституту, дослідник історії українсько-польських літературних взаємин доби романтизму Павло Тиховський (1867–1938). Результати своєї роботи він оприлюднив 1930 р. у невеликій інформативній нотатці, вміщеній в інститутському журналі “Літературний архів”, випередивши на шість десятиліть студії В.Василенка. Огляд матеріалів Крашевського, складений П.Тиховським, налічує десять позицій. Під №3 у ньому значиться: «“*Komedja Boska Danta Alighieri*”. Повний переклад Дантової поеми віршами Й.-І.Крашевського. Переклад зроблено від 27-II до 14-IV 1864 р., а пізніш

⁶ Див.: Гальченко С. Джерельна база філології // Слово і час. – 2001. – №8. – С.61–63.

⁷ Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. – Ф.40. – Од.зб.1. – Додаток. – 2 арк. (без пагінації).

⁸ Там само. – Од.зб.7–9, 11–16, 19–23.

іще виправлено. В оправі 100 аркушів (цебто 200 листків in folio). Є ще вкладні листки. Переклад цей, як видно із зазначеної книжки Естрейхера⁹, не видано»¹⁰. Наскільки можна судити, це – перше у спеціальній літературі повідомлення про рукопис перекладу “Божественної комедії” Данте, що його здійснив Крашевський.

Окрім стислого викладу історії зібрання та анотації документальних матеріалів, що входять до його складу, нотатка П.Тиховського містить низку принципів міркувань. Варте уваги, зокрема, припущення дослідника про належність частини невідданих малюнків не Ю.-І.Крашевському, а його синові. Ця гіпотеза здобула блискуче потвердження під час аналізу графічної частини зібрання, що його провів автор цих рядків¹¹. Нарешті, П.Тиховському належить заслуга публікації фрагментів вищезгаданого в “Акті” рукописного травелогу Людвіка Вілямовського “Dziennik podróży wodnej, odbytej Dniestrem” з архіву Крашевського, повний текст якого ще досі чекає на видання¹².

Так було розпочато наукове освоєння маловідомої і водночас істотної складової творчої спадщини польського письменника.

Степан Захаркін (Київ)

⁹ *Estreicher K.* 60 lat pracy J.-I.Kraszewskiego. – Kraków, 1887. – 80 s. (С.З.).

¹⁰ [Тиховський П.І.] Із паперів Й.-І.Крашевського // Літературний архів. – 1930. – Кн.І/ІІ. – С.361–363. – Підпис: П.Т.

¹¹ На жаль, В.Василенко в одній зі своїх книжок поквапився опублікувати деякі малюнки Ф.Крашевського, помилково оголосивши про їхню належність письменникові (*Wasylewko W.* *Українським tropem polskich pisarzy XIX i XX w.* – Passim). Ці та інші атрибуційні неточності, яких припускається у своїх роботах В.Василенко, буде розглянуто у спеціальній статті.

¹² [Тиховський П.І.] Із паперів Й.-І.Крашевського. – С.362. Рукопис Л.Вілямовського див.: Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. – Ф.40. – Од.зб.23.

АРХЕОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ У КИЄВІ 2002 РОКУ

Археологічні дослідження стародавнього Києва у ц.р. були зосереджені на території південно-східної частини колишнього “града” Володимира. По вул. Велика Житомирська, 2 були проведені розкопки всередині колишньої церкви Олександра Невського, побудованої наприкінці 1890-х рр., і на прилеглих до неї ділянках.

На глибині 0,5–1 м від сучасної поверхні були знайдені залишки двадцяти житлових і господарських будівель XI–XVIII ст. з супутніми виробами з глини, каменю, чорних та кольорових металів, скла, кісток і рогів тварин. Серед знахідок вирізняються свинцева висла печатка київського митрополита Іоана III (1090–1091), срібний позолочений перстень XII–XIII ст., а також унікальний кам’яний котел X ст. з залізною дужкою. За весь період археологічного вивчення не лише Києва, але й території Східної Європи такий цілісний виріб з каменю виявлено вперше. Місце виготовлення подібних кам’яних котлів – Норвегія. Окрім того, на дослідженій території знайдено 25 поховань християнського могильника XII ст. У деяких з них зафіксовані круглі мідні гудзики з петелькою, а також наявна плінфа (цегла) як під головою, так і в ногах померлих, що засвідчує їхню приналежність до монастирського кліру.